

Догматичні аспекти Божественної Літургії святого Іоана Золотоустого. Частина третя.

протоієрей Василь Венрук

<http://doi.org/10.33209/2519-4348-2707-9627-2020-8-71>

Богослужіння має духовно-містичний характер і являється серцевиною християнських і нехристиянських релігій світу – тому безпосередня практична участь людини в процесі християнського служіння є надзвичайно актуальною. Саме в такому релігійному розумінні служіння Богу полягає актуальність даної статті. Служити Богові потрібно духом та істиною (Ін 4: 24). Це внутрішнє служіння Богу, що іменується боговишануванням. Разом з тим богослужіння повинно бути і зовнішнім, оскільки людина складається з душі і тіла. Славословити Бога, складати подяку Йому, просити Його людина повинна і душевно, і тілесно, бо душа і тіло тісно поєднані між собою, душевні рухи виражаються і в тілі. «Від повноти бо серця говорять уста» (Мф 12: 34). Слово Боже надихає нас: «прославляйте Бога в тілах ваших і в душах ваших, які є Божі» (1 Кор. 6: 20). Тому через активне служіння Богу вірні отримують благодатну новизну мир і радість в Дусі Святому. Дана стаття поділена на три частини і у ній розглядається догматичний і таємничий аспекти Божественної Літургії. В третій частині, «вірних», аналізується священнодійство: таємничий вхід Господній на вільні страждання і смерть, сповідання священством і вірними догм віри, таємниче здійснення Первосвященником через видимі священні дії Таїнства Євхаристії, освячення Духом Святим хліба в Тіло і вина в Кров Христа, Причастя і подяки Богу. Висвітлено догматичну різницю в освяченні Дарів у православ'ї та католицизмі.

Ключові слова: Трійця, Отець, Син, Святий Дух, приношення, хліб, вино, Агнець, Голгофська Жертва, оголошені, вірні, безкровна жертва, анафора, Євхаристія, Причастя, Дари, епikleза, Тіло і Кров Христа, викуплення, спасіння.

Постановка наукової проблеми. Актуальність даної статті в богословському розумінні обумовлена необхідністю багатостороннього та повноцінного служіння Богові: сповнювати волю Божу; робити те, що Богу угодно; вірити в Бога; надіятись на Бога та любити Бога. Богослужіння має духовно-містичний характер і являється серцевиною християнських і нехристиянських релігій світу – тому безпосередня практична участь людини в процесі християнського служіння є надзвичайно актуальною. Саме в такому релігійному розумінні служіння Богу полягає актуальність даної статті.

Служити Богові потрібно духом та істиною (Ін 4: 24). Це внутрішнє служіння Богу, що іменується боговишануванням. Разом з тим богослужіння повинно бути і зовнішнім, оскільки людина складається з душі і тіла. Славословити Бога, складати подяку Йому, просити Його людина повинна і душевно, і тілесно, бо душа і тіло тісно поєднані між собою, душевні рухи виражаються і в тілі. «Від повноти бо серця говорять уста» (Мф 12: 34). Слово Боже надихає нас: «прославляйте Бога в тілах ваших і в душах ваших, які є Божі» (1 Кор. 6: 20). Тому через активне служіння Богу вірні отримують благодатну новизну мир і радість в Дусі Святому.

Постановка наукової проблеми та її значення завжди гостро стоїть перед дослідником, вимагає від нього клопіткого аналізу проблеми на предмет можливості досягнення результат та його значення в науці. В літургійно-богословській дослідницькій сфері є чимало наукових проблем, з яких можна визначити наступні.

Наскільки зміст сучасної Літургії і священнодіяство відповідають древнім апостольським Літургіям?

Яким чином в даний час звершується у Таїнстві Євхаристії епikleза – призивання Святого Духа на освячення Дарів в Літургіях греків, арабів і слов'ян та яка між ними різниця?

З яких мотивів римо-католики викидають зі своєї меси епikleзу (молитву на освячення Дарів): Чим вони замінюють епikleзу та яке їхнє нове вчення?

Постановка цих проблем у даній статті має догматичне та історичне значення в богословській науці, але не всі богослови у своїх літургічних творах торкаються даної проблематики.

Аналіз досліджень. Вивчаючи дану проблему в літургійно-богословській літературі та характеризуючи, зокрема, кожний науковий твір, можна довести наступне. Автори праць, в яких здебільш розкриваються уставні особливості Літургії, лиш частково торкаються даної проблеми дослідження, наприклад: «Настольная книга священнослужителя. Т. 1»; «Руководство к изучению Богослужения Православной Церкви» прото-

ієрея Константина Никольского; «Литургика» архієпископа Аверкія та літургійні «Службники».

Є літургійні твори іншого змісту, скажімо, «Писання мужів апостольських. Літургійна спадщина ранньої Церкви. Ч. 2». В даному історичному дослідженні розглядається структура Літургій апостолів Якова і Марка. Викладена Літургія Василя Великого і подається літургійний широкий і глибокий богословсько-історичний коментар протоієрея Олександра Шмемана та єпископа Віссаріона. В творі «Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии» Івана Дмитриевского Літургія пояснюється з позиції Священного Писання і тлумачень святих отців. Автор торкається проблем історії, догматики, права, моралі, містики і символіки Літургії. У книзі «Догматичне богослів'я» протоієрея В. Вепрука, у підрозділі Таїнство Євхаристії, розкривається співвідношення безкровної жертви з Жертвою Голгофською та інші догматичні питання. В роботі «Христианство. Энциклопедический словарь. Т. 2», в статті «Литургия», подається короткий огляд і перелік давніх Літургій християнських конфесій та приділяється увага західним месам. Архімандрит Кипріан Керн у своїй богословській праці «Євхаристія», за свідченням архієпископа Аверкія, детально висвітлює вчення про молитву епikleзи – призивання Святого Духа на освячення Дарів за православним і новим католицьким тлумаченням.

Детальний аналіз наявної богословської літератури дає можливість синтезувати дослідження поставленої проблеми, визначити мету і завдання статті та сповна використати літературний потенціал при розкритті даної теми.

Мета і завдання цієї статті:

- 1) проаналізувати і висвітлити, наскільки Св. Передання і Писання, тобто земне життя і жертвна викупна діяльність Христа та духовний досвід святих отців втілено в літургійний зміст;
- 2) розкрити і показати наскільки наше священнодійство відповідає апостольському;
- 3) дослідити історичне питання і виявити звичай внесення в епikleзу тропаря третього часу на Літургії;
- 4) визначити причину втрати католиками в євхаристичному служінні епikleзи;
- 5) розкрити догматичний і таємничий смисл Літургії. Це основне завдання. Тому, не описуючи достеменно всю структуру, зміст і послідовність Богослужіння, зосередимось в хронологічному порядку на основних аспектах, що стосуються таємничого і догматичного характеру Літургії.

Виклад основного матеріалу. Літургія вірних починається виголосом «Тільки вірні, ще і ще в мирі Господу помолимося»¹. За древнім звичаєм священний антиминос розкривається тільки на Літургії оголошених перед початком Літургії вірних, перед перенесенням Дарів з жертovníка на престол².

Після ектеній, виголосів і двох прочитаних священником молитов хор вірних починає співати Херувимську пісню «Ми, що херувимів тайно уявляємо і Животворчій Тройці трисвяту пісню співаємо, відкладімо тепер усякі життєвські піклування»³. Скорочений вірш узятий з тексту «Нехай мовчить усяка плоть людська...», який співається у Велику Суботу. У давнину цю пісню завжди співали на Літургії Якова⁴. За свідченням Георгія Кедрина, Херувимська пісня була складена і введена в богослужіння в VI столітті при благочестивому царі Юстині II, щоб під час перенесення Дарів із жертovníка на престол наповнювати душі вірних найблагоговійнішими почуттями⁵.

У цій пісні Церква закликає нас стати подібними до херувимів, які стоять перед Престолом Господа слави, безперервно оспівують Його і славословляють трисвятим співом: «Святий, Святий, Святий Господь Саваоф!» (Іс. 6: 1-3). Так і ми при звершенні Літургії маємо також Божественну вправу, яка звершується в Церкві, що торжествує на Небесах, тому що стоїмо в храмі, посвяченому найвищому Єству – Богові; тут поставлений Йому Престол, на якому Він присутній невидимо славою Своєю, як на Небесах.

Св. Іоан Золотоустий стверджує: «Церква – це місце Ангельське, місце Архангельське, Царство Боже, саме препишне небо»⁶. А святий Діонісій Ареопагіт у церковній ієрархії знаходить образ небесної ієрархії. Тому ми співаємо животворящому Єству Трисвяту пісню, якою херувими на Небесах прославляють Вседержителя. При священнодійстві на Літургії таємничо собою творимо торжествуючі лики херувимів, що невидимо супроводжують Царя. Цією піснею Церква переконує нас відкласти «всякі життєвські піклування»; зобов'язує покинути все земне – і турботи, і горе, і скорботи, і радість, а жити подібно до херувимів, до дій яких ми в цей час долучаємось, тільки святими помислами, споглядаючи чудесне Таїнство, яке перед

¹ Служебник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 110.

² Писання Мужів Апостольських. Літургійна спадщина ранньої Церкви. Ч. 2. Чернівці: Видавництво Чернівецької єпархії, 2011. С. 24.

³ Служебник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 115.

⁴ Писання Мужів Апостольських. Літургійна спадщина ранньої Церкви. Ч.2. Чернівці: Видавництво Чернівецької єпархії, 2011. С. 24, 78.

⁵ Архиепископ Аверкий. Литургика. Посмертное издание под редакцией Архиепископа Лавра, 2000. С. 270.

⁶ Дмитриевский И. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. С. 188.

нами звершується, *«щоб підняти Царя всіх, Якого в славі проводять невидимо ангельські чини...»*⁷. Це Син Божий, Цар віків і Господь усього, якого урочисто супроводжують ангели, як личить Богові, іде невидимо в храм для виконання найвищого призначення вічного Свого Святительства – принести Себе на Святий трапезі в жертву Богові Отцю за весь світ, запропонувати Тіло Своє і Кров Свою споживати вірним⁸.

Цього великого і безсмертного Царя нашого, що є прообразом на великому вході перенесення з жертовника на престол Дарів, намагаємося зустріти з благоговінням і прийняти Його в душі наші через спасення Його Таїнство, з радістю вітаємо Його і співаємо урочисто із серафимами, виголошуючи тричі: *«Алилуя! Алилуя! Алилуя!»* (Апок. 19: 1-6).

Під час співу священник, готуючись до приношення Дарів у жертву, таємно читає молитву Херувимської пісні, за свідченням Федора Валсамона, Антіохійського Патріарха (XII ст.), складену і введену в Літургію святим Василієм Великим⁹:

*«Хоча ніхто недостойний служити Царю слави, хто має совість, пов'язану з плотською похиттю; бо служити Тобі страшно не тільки людям, але й самим Ангелам...»*¹⁰.

Оскільки Син Божий за Своїм людинолюбством передав священству звершувати священнодійство безкровної жертви, священник смиренно молить Бога очистити душу його і *«серце від порочної совісті»* (Євр. 10: 22) і учинити його гідним принести Йому Дари в жертву. *«Бо Ти є Той, що приносиш жертву і принесений, що приймаєш і роздаєш, Христе Боже наш»*¹¹.

Святий Епіфаній так тлумачить жертвоприношення Христове:

*«Ісус Христос в приношенні Себе є Сам жертвуваний, Сам Священник, Сам і Вівтар, Сам Бог, Сам і чоловік, Сам Цар, Сам і Архієрей, Сам вівця, Сам і Агнець – усім у всьому за нас був; нехай за всяким образом буде нам життям»*¹².

Під час читання молитви і співу Херувимської диякон звершує кадіння і читає псалом 50. Фіміам служить для одних вираженням молитви, що благо-

⁷ Служебник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 115.

⁸ Архиепископ Аверкий. Литургика. Посмертное издание под редакцией Архиепископа Лавра, 2000. С. 270.

⁹ Дмитриевский И. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. С. 190.

¹⁰ Служебник. Частина перша. – Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 113

¹¹ Там же.

¹² Дмитриевский И. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. С. 190.

говійно підноситься до неба; для інших – спонуканням до неї. Священник, підійшовши до жертovníка, знімає воздух з Дарів і промовляє: *«Піднесіть руки ваші до Святини і благословіть Господа»* (Пс. 133: 2). Значення цих слів з піднятими вверх руками містить благання і спонукання до ревної молитви. Цей спосіб звершення молитов є найдавнішим (Пс. 27: 2; Пс. 142: 6).

На великому вході при перенесенні Дарів із жертovníка на престол священник поминає правлячу ієрархію, владу і військо, всіх православних християн, а присутні вірні, схиливши голови, багато разів про себе промовляють: *«Пом'яни нас, Господи!»*. Цими таємними моліннями просять священника згадати про них у їхніх потребах.

Поклавши Дари на престол, священник промовляє надгробні тропарі: *«Благообразний Йосиф...»*, *«У гробі тілом...»*, *«Як життєносець...»*, автором яких є святий Іоан Дамаскин¹³. Для чого Церква визначила читати ці священні тропарі? Літургія своїми зовнішніми обрядами зображує все життя і всі діла Спасителя. Зачаття Його, народження і страждання вже були означені на проскомидії; залишилося відобразити Його поховання, сходження в пекло і воскресіння. Тому вчителями Церкви великому входу, окрім інших таємничих значень, віддано і відображення поховання Ісуса Христа. Святому престолу віддано образ Гробу Господнього, бо Тіло Ісуса було знято з Хреста, Йосифом перенесене в сад і з пахощами покладене в гріб. Великим каменем привалили двері гробу, з якого потім і засяяло всьому світу славне Його воскресіння. Так і на великому вході Дари переносять із жертovníка, покладають їх на престол, як у гріб, з курінням фіміаму і покривають воздухом. Це зображує зняття Господа з хреста, помазання пахощами і поховання, а воздух знаменує собою камінь, привалений до дверей гробу. Відповідно читаються погребальні тропарі і згадується Його поховання¹⁴.

Потім прославляється радісною піснею воскресіння.

Після проголошення надгробного тропаря священник кадить на престолі Дари і проголошує уривок з псалма 50:

«Ублажи, Господи, благоволінням Твоїм Сіон, і нехай збудуються стіни єрусалимські. Тоді буде угодна Тобі жертва правди, приношення і всепалення: тоді покладуть на Жертovníк Твій тельців» (Пс. 50: 20-21).

Під Сіоном розуміється Церква, ті, що вірують у Христа; а *«стіни єрусалимські»* – це вчителі, проповідники Божої правди, єпископи і пресвітери,

¹³ Дмитревский И. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. С. 197.

¹⁴ Настольная Книга Священнослужителя. Т. 1. Москва: Издательский отдел Московского Патриархата, 1992. С. 239.

яких Сам Бог уподібнює до стін і «міцної мідної стіни» (Єр. 15: 20), що охороняють місто Його (Церкву) від нападу ворогів видимих (єретиків) і невидимих (злих духів); «жертва правди, приношення і всепалення... тельців» – пророцтва про жертвоприношення Ісуса Христа і Його Церкви, а також мається на увазі та безкровна жертва, яка має звершитися, прообразом якої були жертви старозавітні¹⁵.

Після урочистого великого входу Церква приготує вірних до принесення безкровної жертви. Священник або диякон виголошує ектенію, спонукаючи людей молитися за принесені Дари, щоб були вони освячені силою Святого Духа, щоб день для нас був святим, чистим, щоб ми проводили його в мирі з ближніми, зі своєю совістю і Богом; нагадує людям просити в Бога не тільки ангела хоронителя, а й особливого «ангела миру», який, як зазначає святий Іоан Золотоустий, волею Божою охороняє мир, любов і згоду між людьми; просить про «добрий кінець нашого життя і добру відповідь на Страшному Суді...». Тут Суд Христовий має двояке значення. Перше – окремий (частковий, особистий) суд, на якому душа кожної людини після розлучення з тілом піддається випробуванням і відповіді за свої діла, слова та помисли. «І як людям визначено один раз умерти, а потім суд» (Євр. 9: 27). Друге – після воскресіння мертвих у друге Своє пришествя, коли Господь звершить Суд загальний і останній, і кожен отримає відплату за свої вчинки (2 Кор. 5: 10)¹⁶.

Священник читає «Молитву принесення», просячи Господа почути вірних і його прохання, зробити достойним приношення Дарів і жертви словесної і безкровної та прийняти їх до святого Жертовника Свого. Виголос священника «Щедротами Єдинородного Сина Твого...»¹⁷ означає, що ми усвідомлюємо, що вся сила наших молитов (подяк, прохань, прославлень) цілковито залежить від єдиного великого клопотання Сина Божого перед Предвічним Його Отцем. Це засвідчив Сам Спаситель: «чого б ви не попросили в Отця в ім'я Моє, дасть вам» (Ін 16: 23).

Хор підтверджує виголос священника словом «Амінь», тому що всі обітниці Божі в Христі-Визволителі. Священник виголошує: «Мир усім!», сповіщаючи примирення в знак загального цілування. Диякон промовляє: «Полюбимо один одного, щоб однодумно сповідувати»¹⁸. Щоб виконати цю спасенну заповідь, апостоли при принесенні дарів постановили вітати «один

¹⁵ Архиепископ Аверкий. Литургика. Посмертное издание под редакцией Архиепископа Лавра, 2000. С. 274-275.

¹⁶ Протоієрей Василь Венрук. Догматичне богослів'я: навчальний посібник. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2012. С. 435, 477.

¹⁷ Служебник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 119-121.

¹⁸ Там же.

одного цілуванням святим» (Рим. 16: 16) і «цілуванням любові» (1 Пет. 5: 14) у знак щирого союзу в Христі, примирення і прощення взаємних образ, щоб, поєднавшись духом любові, усі однодумно і однодушно, як єдине єство, наповнені благоговійними почуттями, прославляли Бога в Пресвятій Трійці.

Звичай взаємного цілування в Церкві дуже давній. Про нього згадують ранні християнські письменники: святий мученик Юстин Філософ, святий Климент Олександрійський та інші. У давнину заповідь цілування виконували всі чоловіки з чоловіками, жінки з жінками. Цілували одне одного в голову, деколи в очі, шию, руки, обличчя і плечі. При цьому вітали один одного: «Мир тобі», – і відповідали: «І духові твоєму». Звичай цілувати в уста пізніший¹⁹.

Нині цю заповідь на Літургії виконують тільки священнослужителі. Священник, три рази кланяючись перед престолом, сповідує любов до Бога словами: «Возлюблю Тебе, Господи, Кріпосте моя. Господь – твердиня моя і пристановище моє» (Пс. 17: 2-3), цілує Дари як лик Господа, і край трапези як престол Трійпостасного Божества, і вівтар Його. Коли служать декілька священників, вони від щирого серця (1 Тим. 1: 5) цілують один одного в праве та ліве плече і в руку, вітають: «Христос посеред нас!», – і відповідають: «Є і буде». Цілування в плече означає, що вони в рівній мірі підлягають ярму Христовому і носять ярмо Його на своїх плечах. У цьому розумінні Семеон Фессалонітський називає священника під'яремним Христові²⁰.

Після цілування диякон виголошує «Двері, двері! У премудрості будьмо уважні»²¹. Так у давнину, остерігаючись небезпеки, диякон давав знати, щоб сторожі закрили церковні двері. Тепер ці слова втратили своє пряме початкове значення. Нині вчителі Церкви надають їм вищого духовного смислу. Святий Герман, патріарх Константинопольський, розуміє під дверми наші думки, які ми в той час повинні закрити для вражень від усього мирського, суєтного, зовнішнього²².

Словами «У премудрості будьмо уважні» виражено, що всі присутні в храмі повинні бути уважними до звершення Таїнств, намагатися зрозуміти в них сокровенну Премудрість Божу, яка проголошується в Символі Віри. За свідченням святого Епіфанія Критського, Символ православної віри складений і поданий Церкві самими апостолами. В усіх давніх Літургіях

¹⁹ Настольная Книга Священнослужителя. Т. 1. Москва: Издательский отдел Московского Патриархата, 1992. С. 242.

²⁰ Архиепископ Аверкий. Литургика. Посмертное издание под редакцией Архиепископа Лавра, 2000. С. 279.

²¹ Служебник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 122.

²² Дмитриевский И. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. С. 207.

Символ віри, що називався «хрещальним», читали один раз у рік – у Велику П'ятницю, роз'яснюючи його оголошеним перед їхнім хрещенням.

Через виникнення Арієвої та Македонієвої єресей Символ віри на I і II Вселенських Соборах доповнили, розширили, роз'яснили і видали єдиний Символ віри для всієї Церкви. За свідченням Феодора Читця, Символ віри в новій редакції ввели в Літургію наприкінці V століття як сповідання догматів віри для вірних, щоб християни, присутні при звершенні Літургії, засвідчували перед Богом істинність догматів своєї віри та збереження їх між собою і, очистивши серця свої священним сповіданням віри православної, приступили з великим достоїнством до прийняття Тіла і Крові Господа свого²³.

Коли народ співає Символ віри, священник бере воздух з дарів, держить його над ними і коливає вверх-вниз, віє, промовляючи Символ віри, немов безпосередньо перед Самим Спасителем, щоб завжди присутній при звершенні Таїнства Дух Божий осінив Своєю благодаттю.

Інше тлумачення підняття і коливання воздуха над Дарами – це зображення землетрусу при воскресінні Господа. Після закінчення Символу священник цілує покров на знак таємничого натхнення Духом Святим.

Диякон або священник, виголошує: *«Станьмо побожно, станьмо зо страхом. Будьмо уважні, щоб у мирі святу жертву приносити»*²⁴. Це голос Церкви, який лунає на молитві в храмі з апостольських часів до наших днів. Ці слова зобов'язують нас, за поясненням Якова, брата Господнього, та Іоана Золотоустого, стояти перед Богом зі страхом, трепетом, у смиренні і любові з розсудливою та доброю душею. Хор на виголос диякона відповідає: *«Милість миру, жертву хвали»*. Тобто будемо возносити Дари, які в Таїнстві причастя є милістю Божою, благодаттю, наслідком примирення людини з Богом через страждання і смерть Христа Спасителя. *«Будемо через Нього безустанно приносити Богові жертву хвали, тобто плід уст, що прославляють ім'я Його»* (Євр. 13: 15). Цим ми виявляємо свою готовність до звершення жертвоприношення Господу не тільки в мирі й однодушності з ближніми, але й з почуттям милості та милосердя до них, а також приносимо «жертву хвали», виражаючи подяку і священний подив, у який приводить нас споглядання Його слави.

Для вищого приготування присутніх до великого Таїнства священник повертається до пастви, благословляє її та виголошує: *«Благодать Господа нашого Ісуса Христа, і любов Бога Отця, і причастя Святого Духа нехай буде зо всіма вами»* (2 Кор. 13: 13). У цій молитві він просить для пастви від ко-

²³ Дмитревский И. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. С. 207-208.

²⁴ Службеник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 123-124.

жної Іпостасі Святої Тройці найвищого святого дару: від Сина – благодаті, від Отця – любові, від Духа Святого – причастя. Син Божий очистив і освятив нас своєю благодаттю. Бог Отець перемінив гнів Свій на милосердя і любов до нас. Дух Святий сходить на нас, уже приготовлених зробитися достойними Його союзу.

Далі священник апостольським голосом напоумляє: *«Про горнє помишляйте, а не про земне»* (Кол. 3: 2); окрилює розум наш роздумувати про Божественні Тайни, виголошуючи: *«До неба піднесімо серця!»*. І присутні відповідають йому не в душі гордості, а в душі смирення і трепетного благоговіння: *«Піднесли до Господа»*²⁵.

Повеліваючи почати хвалу і подяку Богові, тобто Євхаристію, Ісусом Христом заповідану, священник виголошує: *«Дякуємо Господеві!»*²⁶. Хор від імені всього народу з благоговійною вдячністю сповідує: *«Достойно і праведно є поклонитися Отцю, і Сину, і Святому Духові – Тройці Єдиносущній і Нероздільній»*²⁷. Щоб віддавати завжди Сущій Божій Величності честь і поклоніння достойно славі Його; щоб Йому як Отцю світів, як Джерелу і Подателю всіх благ (Як. 1: 17), Богові милості і щедрот, дякувати правдиво, як блаженні небожителі покладають вінці свої перед Престолом, у небесній гармонії й урочисто виголошують:

«Достойний Ти, Господи, прийняти славу, честь і силу: бо Ти створив усе» (Одкр. 4: 10-11). *«Воцарився Господь Бог Вседержитель. Радіймо і звеселімся, і воздаймо Йому славу»* (Одкр. 19: 6-7).

Цим народним сповіданням догмата Святої Тройці починається Євхаристичний канон, який є головною частиною всієї Літургії. Священник читає євхаристичну подячну молитву, перелічує в заперечливій (апофатичній) богословській формі властивості Божі та Його різноманітні благодіяння родові людському; дякує Йому за благодіяння відомі і невідомі, за щойно здійснюване священнодійство, що Ним звершується, і переходить до хвалебного славослів'я серафимських воїнств, які навкруг Престолу Божого стояли і співали урочисту пісню Йому, що чули і бачили Ісая та Іоан Богослов (Іс. 2: 2-3; Одкр. 4: 6-8).

Закінчивши першу частину подячної молитви, священник виголошує: *«Пісню перемоги співають, виголошують, викликають і промовляють!»*. Диякон або священник при цих словах бере з дискаса звідницю, творить нею над диском знак хреста і відкладає її.

²⁵ Службник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 124.

²⁶ Там же.

²⁷ Там же.

Цими словами, взятими святими Васи́лієм Великим та Іоаном Золотоустим з Літургії Якова та євангеліста Марка²⁸, священник виражає багатообразне славослів'я шестикрилих і багатооких херувимів і серафимів, що навкруг Престолу слави Господньої витають і віддають славу, честь і подяку Тому, Хто сидить на Престолі (Іс. 6: 2-3; Одкр. 4: 8-9). Повторення цих слів робиться для зображення херувимів і серафимів, яких євангеліст Іоан бачив у вигляді чотирьох тварин (Одкр. 4: 6-10). Святий Патріарх Герман пояснює:

«Пісню перемоги співають, є орел; виголошують, є телець; викликають, лев; і промовляють, чоловік»²⁹.

У відповідь на виголос священника хор співає Архангельську пісню:

«Свят, Свят, Свят Господь Саваоф – повне небо і земля слави Твоїї. Осанна в вишніх. Благословен, хто йде в ім'я Господнє. Осанна у вишніх» (Іс. 6: 2-3; Мф. 19: 9).

При звершенні Літургії Церква таємничо зображує на землі радісні похвальні піснеспіви херувимів і серафимів. Під час співу священник продовжує читати другу частину єхаристичної молитви, промовляючи: «З цими блаженними Силами, Владико Чоловіколюбний, і ми виголошуємо і промовляємо: Святий еси і Пресвятий Ти, і Єдинородний Твій Син, і Дух Твій Святий... »³⁰.

До Серафимської пісні з апостольських часів Церква приєднала урочисте вітання «Осанна (спасіння, слава) у вишніх!», яке виголошували єврейські діти Ісусові Христу при вході в Єрусалим, зустрічаючи Його з листям пальми (Мф 21: 9). Ці слова взяті із псалма: «О Господи! Спаси, о Господи! Допоможи. Благословен, Хто йде в ім'я Господнє» (Пс. 117: 25-26). Євреї носили в руках віття і радісно вітали словом «осанна» один одного в час їхнього свята Куців. Церква, благоговіючи перед своїм Відкупителем, на Літургії оспівує та вітає тим же «Осанна у вишніх!» Того, хто входить у храм, як у таємничий Єрусалим, принести Себе на Святій Трапезі, як на Хресному жертovníку, у безкровну жертву Богові Отцю за відкуплення всього світу.

Оскільки Свята Тайна Вечеря служить початковим встановленням нашої Євхаристії, то в даній молитві викладений весь її порядок повністю, зі всіма обставинами, при яких Сам Спаситель виявив Свою волю звершити її. Тут,

²⁸ Писання Мужів Апостольських. Літургійна спадщина ранньої Церкви. Ч.2. Чернівці: Видавництво Чернівецької єпархії, 2011. С. 36, 87.

²⁹ *Архиепископ Аверкий*. Литургия. Посмертное издание под редакцией Архиепископа Лавра, 2000. С. 285. *Дмитревский И.* Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. С. 219.

³⁰ *Служебник*. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 126.

власне, говориться, що Господь прийняв хліб у пречисті Свої руки, показав Богові Отцю, і подякувавши благословив, освятив його (перемінив у Тіло Своє), розламав, дав своїм ученикам і апостолам і промовив: «*Прийміть, споживайте – це є Тіло Моє, що за вас ламається на відпущення гріхів*» (Мф 26: 26-28, Мк 14: 22-24, Лк 22: 19-24, 1 Кор. 11: 23-25). Подібним чином після вечері розбавив водою вино в чаші і, подякувавши, благословив, освятив (перемінив у Кров Свою), подав апостолам, промовляючи:

«Пийте з неї всі, бо це є Кров Моя Нового Завіту, що за вас і за многих проливається на відпущення гріхів» (1 Кор. 11: 25), «це творить на спомин про Мене» (Лк 22: 19; 1 Кор. 11: 24).

Ці слова чітко показують, що Спаситель на Тайній вечері хліб і вино освятив, тобто перемінив у Тіло Своє і Кров Свою, не словами подання Євхаристії: «*Прийміть, споживайте...*», і «*Пийте з неї всі...*», як неправильно думають західні богослови; а в час посилення Богові Отцю подяки і молитов, тому що ламання хліба на частини передувало словам подання: у час ламання хліб був уже не простим хлібом, а Тілом Господнім, а ламання зображало страждання Спасителя. Для того і сказав Він: «*Це є Тіло Моє, що за вас ламається*», – тобто, за вас на смерть розламується мученицькими стражданнями. Так само належить сповідувати по-православному і про Чашу Євхаристії. Це і є давнє вчення Церкви.

На установчі слова Спасителя, виголошені священником, хор і парафіяни відповідають: «*Амінь*». Це служить, з одного боку, виявом глибокої непохитної віри в Божественність Таїнства Євхаристії; з іншого – виявом благоговіння від сердечного переконання про присутність Ісуса Христа при звершенні цього Таїнства. Амінь – ця священна печать молитов – служить тут печаткою єдності в думках і почуттях присутніх у храмі. Даний виголос вживався при звершенні Євхаристії в апостольські часи (1 Кор. 14: 16) і наступні віки, за свідченням давнього християнського вчителя Юстина Філософа та інших³¹.

Після цього священник перед піднесенням Дарів у жертву промовляє коротку молитву і згадує, що ради нашого спасіння сталося: хрест, гріб, воскресіння, вознесіння, сидіння праворуч і знову друге славне пришествя. Ця молитва на спогад спасенних і викупних дій Спасителя є в усіх давніх апостольських Літургіях³².

³¹ Дмитревский И. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. С. 227.

³² Писання Мужів Апостольських. Літургійна спадщина ранньої Церкви. Ч.2. Чернівці: Видавництво Чернівецької єпархії, 2011. С. 38, 88.

Євхаристія встановлена Ісусом Христом на спомин Його страждань і смерті. «Коли ви споживаєте хліб цей і п'єте чашу цю, смерть Господню сповіщаєте» (1 Кор. 11: 26), «... це чинить на спомин про Мене» (Лк 22: 19). Але смерть Спасителя була прославлена Його воскресінням із мертвих, а потім вознесінням на небеса, звідки Він прийде у славі віддати кожному за ділами його. Усі ці події, що відбулися в земному житті Спасителя, і складають цілісність Таїнства відкуплення, за яке Церква підносить тут подяку Отцю Небесному. Священник, наповнений теплотою молитовного духу, складає руки навхрест і підносить Дари в жертву Богові Отцю за всі благодіяння, промовляючи: «Твоє від Твоїх Тобі приносимо за всіх і за все»³³, «Але від Тебе все, і від руки Твоєї отримане ми віддали Тобі» (1 Пар. 29: 14). Це він робить за прикладом старозавітних священників (Вих. 29: 24) і Самого Ісуса Христа, як говорить Василій Великий у Літургії: «Взявши хліб у святі Свої пречисті руки і, показавши Тобі, Богові й Отцеві», Сам Спаситель сказав: «... це чинить на спомин про Мене» (1 Кор. 11: 24). Ми сприймаємо це як початок життя нашого.

Хор співає: «Тебе оспівуємо, Тебе благословимо, Тобі дякуємо, Господи, і молимося Тобі, Боже наш»³⁴.

Після піднесення Дарів у жертву Господеві, священник молиться:

«Ще приносимо Тобі цю словесну й безкровну службу, і просимо, і молимо, і благаємо: зішли Духа Твого Святого на нас і на предложені Дари ці»³⁵.

Встановлення призивати Духа Святого на освячення Дарів відноситься до часів апостольських, і навіть до тих днів, за свідченням святого Прокла, коли апостоли після Вознесіння Господнього перебували в Сіоні, однодушно в молитві очікуючи сходження Духа Святого з небес за обітницею Ісуса Христа. Тому моління на сходження Святого Духа для освячення Дарів є в усіх апостольських Літургіях³⁶ і творах святих отців. Причина закликати Духа Божого на освячення Дарів наступна: набуття спасіння вручено в предвічній Раді Синові Божому, а виконання його надано Духові Святому. Зачаття Сина Божого в лоні Діви Марії, Його жертвоприношення на Хресті та воскресіння з мертвих звершилося Духом Святим, за свідченням Священного Писання (Лк 1: 35; Євр. 9: 14; Рим. 8: 11). І в Євхаристії звершується таємничо народження Ісуса Христа, жертвоприношення і воскресіння

³³ Службник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 127.

³⁴ Службник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 127.

³⁵ Там же.

³⁶ Писання Мужів Апостольських. Літургійна спадщина ранньої Церкви. Ч.2. Чернівці: Видавництво Чернівецької єпархії, 2011. С. 39-40, 88-89.

Його. Сходження Святого Духа на Дари навіть видимим чином являлося деяким із святих мужів.

Священник після виголошеної молитви, піднявши руки, тричі виголошує заключну молитву, тобто тропар третього часу: *«Господи, Ти, що Пресвятого Твого Духа в третю годину на апостолів Твоїх послав, Того, Благий, не відійми від нас, але обнови нас, що молимося Тобі»*³⁷, приєднує два вірші псалма (Пс. 50: 12-13); затим хрестовидно благословляє Агнець і промовляє слова освячення: *«І сотвори хліб цей Чесним Тілом Христа Твого»*; – благословляє чашу з вином і промовляє: *«А те, що в чаші цій, Чесною Кров'ю Христа Твого»*; – благословляє разом Агнець і чашу, промовляючи: *«Перетворивши Духом Твоїм Святим»*; – робить поклін освяченим Дарам і говорить: *«Амінь, Амінь, Амінь»*³⁸.

Молитва епikleзи містить призивання Святого Духа на освячення Дарів. За свідченнями святих отців Церкви, вона існувала з часів найглибшої давнини в Церкві. Однак ця молитва втрачена в чині латинської меси римо-католиків, які згодом виробили нове вчення, нібито освячення Дарів звершується без призивання Святого Духа, простим проголошенням слів Христових *«Прийміть, споживайте...»* і *«Пийте з неї всі...»*³⁹. Слід зазначити, що в Православній Церкві завжди існувала молитва епikleзи, але є різниця між слов'янами, з одного боку, і греками та арабами, з другого боку. У греків і арабів молитва епikleзи читається вся підряд без перерви, а у слов'ян, як вважають, з XI або XII століття зроблена вставка, у вигляді триразового читання тропаря третього часу *«Господи, Ти, що Пресвятого Твого Духа...»*⁴⁰. Між іншим, є дані, які вказують на те, що в Олександрійській Церкві був звичай вставляти в епikleзу читання цього тропаря. Питання про молитву епikleзи, призивання Святого Духа, детально розібрано архімандритом Кіпріаном (Керном) у його дослідженні – *«Євхаристія»*, де він пише:

«Молитва епikleзи Святого Духа, на Літургії, яка повторюється у всіх Таїнствах, показує, що Церква літургійно сповідує свою віру у Святого Духа як силу, яка освячує і звершує; що в кожному Таїнстві повторюється П'ятдесятниця. Молитва епikleзи є, як і все наше літургійне богослів'я, молитовним сповіданням відомого догмата про Духа Святого».

³⁷ Служебник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 128.

³⁸ Служебник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 128-129.

³⁹ Там же. С. 126-127.

⁴⁰ Там же. С. 128.

І далі, у розділі «Учення Церкви про освячення Святих Дарів», він говорить:

«Католицька церква, як відомо, вчить, що молитви призвання Святого Духа не потрібно для освячення євхаристичних елементів. Священник, за їхнім вченням, являється здійснювачем таїнства *«minister sacramenti»*: він як *«vice-Christus»*, як *«Stellvertreter Christi»*, володіє повнотою благодаті, як і Сам Христос; і, як Христу Спасителю немає необхідності призивати нероздільного від Нього Святого Духа, так і Його заступнику, уповноваженому звершувати Таїнства, таке призивання також не є необхідним. З відомого часу римська практика викидає з меси оту молитву... Освячення Дарів звершується за вченням католиків виключно словами Господа: *«Accipite, manducate, Hoc est enim corpus Meum, etc.»* – «Прийміть, споживайте»... (*«Євхаристія»*, Париж, 1947)⁴¹.

Тяжко грішать католики, опускаючи молитву призвання Святого Духа на освячення Дарів. Тому православні вірні за католицьким Богослужінням не причащаються.

Чому окремо в Тіло і Кров Христову освячуються Дари? Тому що цим розділенням спогадується смерть Христова, коли Його Кров і Тіло розділилися. Освятити Дари в Тіло і Кров Господню, священник звершує разом і Таїнство проколення, що на Хресті звершилося, бо тоді на престолі, у вигляді хліба, лежить окремо Тіло Христове, а у вигляді вина – окремо Кров Його. Таке відокремлення крові від плоті становить таємниче Його зачення, яке звершується духовним мечем, цими священниковими словами: *«I сотвори хліб цей...»*⁴².

Як в особі священника Таїнство звершує Сам Христос? «Христос, один раз принісши Себе в жертву» (Євр. 9: 28), «... прийшовши ... зі Своєю Кров'ю, один раз увійшов у святиню і здобув вічне відкуплення» (Євр. 9: 11-12). Він є Посередником Нового Завіту і «Священник повік» (Євр. 7: 17). Через Його Божественну всюдисущність священнодійство Ним завжди і всюди здійснюється. Звершуючи Євхаристію і приносячи Богові безкровну жертву, священник представляє своєю особою найбільшого Архірея Ісуса Христа, Сина Божого, що священнодіє, приносить жертву Богові Отцю і, за обов'язком вічного Свого святительства, хліб і вино перетворює в саме Тіло Своє і Кров

⁴¹ Архиепископ Аверкий. Литургия. Посмертное издание под редакцией Архиепископа Лавра, 2000. С. 289-290.

⁴² Службеник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 128-129.

Свою. Тому священник у молитві сповідує: «*Бо Ти єси Той, що приносиш жертву і принесений, що приймаєш і роздаєшся, Христе Боже наш*»⁴³.

Учителі Церкви стверджують: «Коли служителі Бога живого промовляють страшні слова освячення, Сам Ісус Христос сходить на наші жертovníки і дійсно перемінює хліб у власну Свою Плоть, а вино у власну Свою Кров, прийняту Ним в лоні Діви Марії». Святий Патріарх Герман говорить: «*Святий Дух, благоволінням Отця і бажанням Сина невидимо присутній, дії Божественні показує і рукою священника запечатує... освячує наявні Святі Дари в Тіло і Кров Господа нашого Ісуса Христа*»⁴⁴. Таким чином Дари, дійсно перетворившись у Тіло і Кров, мають вид хліба і вина, під якими увесь Ісус Христос таємничо знаходиться і Божеством, і людськістю, за Його незаперечною істиною «*Це є Тіло Моє; це є Кров Моя*».

Отже, освячення Дарів починається євхаристичною молитвою, продовжується повторенням установчих слів Спасителя і закінчується призиванням Святого Духа та благословенням Дарів: «*Хай діє над ними сила Божа*». Якщо б служитель Тайни пропустив хоч одну молитву або дію з цих трьох складових, Таїнство не здійснюється.

Перед освяченими Дарами, священник як молитвеник за весь світ, молиться і молитовно бажає засвоїти вірним плоди Голгофської Жертви Христа Спасителя, та поминає лики святих, у вірі спочилих у Старому та Новому Завітах. Взявши кадилицю, священник уголом згадує Препоблагословенну Діву Марію, Богородицю, як Царицю праведних, незрівнянно славнішу від усіх чинів ангельських, і кадить Святі Дари. Хор співає в Її честь урочисто, з великим благоговінням і вдячністю, богонатхненну пісню: «*Достойно є, і це є істина, славити Тебе, Богородице...*»⁴⁵.

Згадувати святих при священнодійстві Євхаристії і приносити за них безкровну жертву встановлено Церквою з найдавніших часів. Про це говориться в чинопослідуваннях апостольських, літургії Якова⁴⁶ та вчителів Церкви перших віків. Жертва, що приноситься за них, є виявом вдячності Богові за те, що зволив їм у Христі, під знаменом Хреста Його, звершити земний подвиг непорочно; що прийняв їх від нас у Церкву первородних і упокоїв у світлі Лиця Свого; що молитви їхні дав нам для клопотань про поміч перед Своїм

⁴³ Служебник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 114.

⁴⁴ Дмитревский И. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. С. 231, 232.

⁴⁵ Служебник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 130.

⁴⁶ Писання Мужів Апостольських. Літургійна спадщина ранньої Церкви. Ч. 2. Чернівці: Видавництво Чернівецької єпархії, 2011. С. 41-45. Христианство энциклопедический словарь. Том 2. Москва. Научное издательство «Большая Российская энциклопедия», 1995. С. 41.

Престолом. За всі такі благодіяння ми приносимо Богові найвищу жертву вдячності – Самого Ісуса Христа, Який священнодіє на нашому жертовнику, тому що через Нього вони отримали всі небесні блага; у Ньому всі вони поєднані як члени Його Таємничого Тіла, і Ним як великим Архієреєм принесені і приносяться Богові пахощі духовні⁴⁷.

Далі священник приносить Богові молитву клопотання за відпущення гріхів померлих у вірі в надії на воскресіння і просить Його упокоїти їх в надрах вічного блаженства (Одкр. 21: 3-4; Ін 14: 1-3; 2 Кор. 5: 1-2).

Поминати померлих і за відпущення гріхів їхніх приносити жертву умилоствлення навчає нас Священне Писання (2 Мак. 12: 39-45). Святий апостол Павло молився за померлого Онисифора, щоб дав йому Господь знайти милість у Господа в день суду (2 Тим. 1: 18).

Після поминання померлих священник творить молитовне поминання за церковну ієрархію, всесвіт, за Соборну Церкву, за світську владу і військо, правлячу церковну ієрархію, а хор з народом відповідають: «І всіх, і все»⁴⁸. У час звершення Літургії не тільки священник молиться і жертву підносить за православних: але й увесь клір і народ просить Бога пом'янути всіх, померлих православних, так і присутніх при священнодійстві Євхаристії і відсутніх, рідних, благодійників і взагалі всіх, нікого не виключаючи, тобто «І всіх, і все» чоловічої статі та жіночої, імена яких знає тільки Господь.

Усі ці моління та прохання існували вже в найглибшій давнині. «Старозавітний первосвященник, увійшовши у Святе Святих, як жрець усього світу приносив моління, – засвідчує Філон Юдеянин, – за увесь людський рід, землю, воду і за всесвіт»⁴⁹. Святий апостол Павло заповідає:

«Отже, перед усім благаю чинити молитви, моління, прохання, подяки за всіх людей, за царів і всіх, які начальствують, щоб провадити нам життя тихе й безтурботне, у всякому благочесті і чистоті» (1 Тим. 2: 1).

Таким чином, всі вищеперелічені моління священник творить за приписом Священного Писання і церковної історії.

Якщо Євхаристія є жертвою, яка умилоствлює і здатна прихилити до нас благодатну силу Божу, то через неї ми можемо просити в Бога різні блага. За цією особливістю Євхаристію можна назвати жертвою прохання. Саме тому Свята Церква під час здійснення безкровної жертви своїми молитвами

⁴⁷ Дмитревский И. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. С. 243-244.

⁴⁸ Служебник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С.131-132.

⁴⁹ Дмитревский И. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. С. 250.

освячує всі сторони людського життя і завжди просить для вірних різні блага – духовні, тілесні і матеріальні.

Незважаючи на тотожність за сутністю і властивостями між Голгофською Жертвою і жертвою євхаристичною, між ними є різниця. Жертва Голгофська за гріхи всього людства відбулась один раз і ніколи вже не повториться. *«Він зробив це один раз, принісши в жертву Себе Самого»* (Євр. 7: 27). За заповіддю Христа євхаристична жертва здійснюється по всьому світі і буде здійснюватися до другого приходу на землю Христа Спасителя. Жертва Голгофська – Жертва основна, яка дає буття жертві євхаристичній. Кривава Жертва принесена Ісусом Христом видимо пролиттям Крові та смертю Тіла безпосередньо в дні приниження та страждання Його Людської Природи. В Євхаристії Він приносить у жертву Своє істинне Тіло та істинну Кров, дією Святого Духа перетворені з хліба та вина, які існують у цьому вигляді. Тому євхаристична жертва як жертва без страждань, без пролиття крові, називається жертвою безкровною та безстрашною, хоч і приноситься на згадку страждань і смерті Христа. Євхаристична жертва приноситься Ісусом Христом, але воскреслим із мертвих, що сидить праворуч Бога Отця. Вона приноситься не безпосередньо, а за допомогою пастирів Церкви дією Святого Духа⁵⁰.

Подяку та жертвоприношення Богові за весь світ священник закінчує славослів'ям, просячи Бога дарувати всім однодушність, щоб прославити Велике ім'я Його: *«І дай нам єдиними устами і єдиним серцем славити і оспівувати...»*⁵¹. Це славослів'я взяте з моління апостола Павла, який просить Бога дати вірним одностайність між собою, щоб вони *«однодушно, єдиними устами славили Бога і Отця Господа нашого Ісуса Христа»* (Рим. 15: 5-6).

Хор відповідає: *«Амінь»*. Цим і закінчується канон, або молитва Євхаристії. Цей спосіб звершення Євхаристії і безкровного всесвітнього жертвоприношення є найдавнішим. Так священнодіяли апостоли та їхні учні. Неухильно дотримувались їхнього прикладу великі святителі Василій Великий та Іоан Золотоустий. Самі звершували і Православній Церкві заповідали звершувати Євхаристію.

Здійснивши найвище жертвоприношення за весь світ, священник вітає присутніх на молитві апостольським виголосом, закликаючи на всіх милість Божу, і благословляє народ, виголошуючи:

«Нехай же будуть милості Великого Бога і Спаса нашого Ісуса Христа з усіма вами» (Тит. 2: 13; 3: 5).

⁵⁰ Протоієрей Василь Венрук. Догматичне богослів'я: навчальний посібник. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2012. С. 406.

⁵¹ Службеник. Частина перша. – Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 132.

Це означає, що настав час до всезагального моління за благодатні дії освячених Дарів.

Безпосередньо за цим священник або диякон виголошує ектенію. У першому проханні він спонукає до однодушної молитви «*всіх святих*». Це означає, що призиваються не тільки собори праведників, яких священник просив у молитвах, щоб за їхніми молитвами Господь відвідав нас своїми щедротами, але й усі вірні, померлі та живі, імена яких поминались при звершенні Євхаристії, тому що святими в ранній Церкві називали вірних, відроджених і виправданих у Таїнстві хрещення, які сповідували догми Святої віри, досягли успіхів у святому житті та християнській доброчинності, про що нам засвідчує Священне Писання (Діян. 9: 13; Рим. 1: 7; Еф. 3: 8). Друге прохання – за принесені й освячені Дари (у Тіло і Кров Господню). Третє – щоб Бог прийняв їх у наднебесний і мислений Свій жертвник, як духовні пахощі ...⁵².

Мислений жертвник віддалений від почуттів наших і піднесений на небо (Мк 16: 19; Лк 24: 51; Діян. 1: 9), його ми не бачили тілесними очима, а тільки подумки споглядаємо і єдиною вірою сокровенною в Богові осягаємо (Кол. 3: 3). Цей наднебесний жертвник, запалений вічною любов'ю до нас (Ін 15: 9, 12), горить негасимо перед лицем Божим (Євр. 9: 24).

Приємними пахощами апостол Павло називає жертву Христову на Хресті, принесену Богові Отцю за нас (Еф. 5: 2; Євр. 7: 24-25). Так і тепер безкровна жертва – Святі Дари – стають перед Богом пахощами духовними, і посилає нам Господь благодать і Дари Святого Духа для освячення нашого.

Виголошуються й інші прохання, які вже звучали в попередніх ектеніях. Останнім із них «*Єдність віри і причастя Святого Духа ...*»⁵³ просять, щоб освячені Дари породили у вірних спасенні плоди і дії Святого Духа, між якими найважливіші – віра, поєднання всіх у ній і причастя Святого Духа, тому що Дух Божий є духом віри (2 Кор. 4: 13), духом благодаті і щедрот (Євр. 10: 29). «*Любов Божа влилась у серця наші Духом Святим*» (Рим. 5: 5).

Священник таємно читає молитву. Ці молитви навіяні Святим Духом апостолам, і ними передані Церкві. Вони є в усіх давніх Літургіях майже в однаковому вигляді⁵⁴.

Після закінчення прохань священник своїм виголосом просить Бога Отця сподобити благодаттю усиновлених чад Своїх неосудно називати Його Отцем своїм Небесним.

⁵² Службник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 132.

⁵³ Службник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 135.

⁵⁴ Писання Мужів Апостольських. Літургійна спадщина ранньої Церкви. Ч.2. Чернівці: Видавництво Чернівецької єпархії, 2011. С. 47, 90.

Усі промовляють Господню молитву, яка з часів Спасителя використовується Церквою на всіх молитовних зібраннях і завжди, як у давнину, так і нині, признається всіма першим і найдосконалішим зразком християнського Богошанування. Тертуліан називає її скороченим Євангелієм: *«Наскільки вона коротка словами, настільки багата думками»*⁵⁵. За словами св. Іоана Золотоустого, Господня молитва є молитвою вірних, тому що її могли виголошувати тільки сини Православної Церкви; оголошені позбавлені були цієї великої переваги. Після молитви Господньої і виголосу священник благословляє народ і промовляє: *«Мир усім»*. Це означає, що починається нове важливе дійство.

Після виголосу священника *«Голови наші вклонімо перед Господом!»* присутні схиляють голови.

Християни з давніх часів схиляли голови, приймаючи благословення від єпископів або священників; під час усіх молитов до Бога зіслати благодать вірним або оголошеним; після закінчення всіх церковних молитовних зібрань⁵⁶.

Священник таємно виголошує молитву: *«Дякую Тобі, Царю невидимий...»*, дякуючи Богові за все творіння, що Він із небуття в буття привів, і просячи всіх благ для вірних від Отця Небесного тільки заради безкінечних заслуг і любові до людського роду Його Єдинородного Сина; і виголошує: *«Благодаттю, щедротами і чоловіколюбством Єдинородного Сина Твого...»*⁵⁷. Після виголосу священник творить молитву, призиває Самого Ісуса Христа, Який сидить з Отцем на Престолі слави Царства Свого, і просить Його невидимо прийти освятити всіх і, як в Сіоні на вечері, державною рукою подати Тіло Своє і Кров у причастя йому, а через нього і всім людям.

Після молитов священник підносить Святий Агнець угору й виголошує: *«Будьмо уважні. Святее святим»*. Це значить, що освячені Дари, показані вірним, повинні подаватись тільки чистим, без гріха, достойним вірянам.

Усвідомлюючи свою гріховність і недостойність перед Богом, народ відповідає з хором: *«Єдин Свят, Єдин Господь, Ісус Христос, на славу Бога Отця. Амінь»*⁵⁸, виражаючи смиренне усвідомлення, що ніхто з людей не може досягнути такої святості, яка б дозволяла їм без страху приймати Святе Тіло і Кров Христову.

⁵⁵ Дмитревский И. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. С. 157.

⁵⁶ Писання Мужів Апостольських. Літургійна спадщина ранньої Церкви. Ч.2. Чернівці: Видавництво Чернівецької єпархії, 2011. С. 48, 90.

⁵⁷ Служебник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 136.

⁵⁸ Служебник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 137.

Виголос священника і слова, які співає хор, знаходяться в літургіях Якова і Марка⁵⁹ та інших давніх службах. Тому святий Максим Сповідник відносить їх до часів апостольських. Учителі Церкви в піднесенні Агнця вбачали Таїнство піднесення на Хрест Ісуса Христа. Св. Герман пояснює: «Піднесення догори достойного поклоніння Тіла зображує піднесення Ісуса Христа на Хрест і Його смерть на ньому»⁶⁰.

Коли роздроблюється Святий Хліб, не треба думати, що Саме Пречисте Тіло дробиться і розділюється на частини. Ні! Воно безсмертне і руйнуванню не підлягає. Діляться тільки доступні чуттям видимі речі; але в усякій найменшій часточці Божественного Агнця цілковито присутній Христос і Божеством, і Людиною. Тому при роздробленні Агнця священник промовляє: «Розломлюється і розділюється Агнецъ Божий, розломлюваний і неподільний, що завжди споживається і ніколи не вичерпується, а причасників освячує»⁶¹. І хоча цей Божественний Агнецъ вірними завжди приймається в причастя і споживається, але завжди дійсною силою благодаті Святого Духа всюди примножується на Таємничій трапезі і не перестане бути до кінця віку, за обітницею Самого Сина Божого: «... і ось Я з вами по всі дні, до кінця віку» (Мф 28: 20).

Роздробивши Святий Хліб, священник хрестовидно ставить частини Агнця на дискос і бере верхню частину із зображенням ІС, робить нею знак хреста над святою чашею, промовляючи: «Повнота Духа Святого», – і опускає її в чашу, у Кров, і тим самим робить поєднання Таїнства.

З'єднання Тіла Христового з Кров'ю звершувалось і в літургії Якова⁶². Це поєднання обох видів у Євхаристії відбувається з наступних причин. Плоть і кров не розділені в природі – відповідно повинні бути не розділені і тут, в Особі Спасителя. Хліб і вино при освяченні знаходяться окремо. Це вказує на страждання Спасителя та Його смерть. Воскресіння Його видимим чином, через дію Святого Духа, звершується при з'єднанні хліба і вина, перетворених у Плоть і Кров. Це воскресіння оспівується радісною піснею: «Воскресіння Христове бачивши, ... »⁶³.

Слова священника «Повнота Духа Святого» засвідчують, що Євхаристія звершується під Його Божественним навіюванням. З'єднавши Тіло і Кров,

⁵⁹ Писання Мужів Апостольських. Літургійна спадщина ранньої Церкви. Ч.2. Чернівці: Видавництво Чернівецької єпархії, 2011. С. 49, 92.

⁶⁰ Дмитревский И. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. С. 264.

⁶¹ Службник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 138.

⁶² Писання Мужів Апостольських. Літургійна спадщина ранньої Церкви. Ч. 2. Чернівці: Видавництво Чернівецької єпархії, 2011. С. 49.

⁶³ Службник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 143-144.

священник хрестовидно благословляє посудину з теплою водою (теплотою), промовляючи: *«Благословенна теплота святих твоїх...»*, – і хрестовидно вливає в чашу, промовляючи: *«Теплота віри повна Духа Святого»*⁶⁴.

За поясненням отців Церкви, вливання теплоти символічно означає зішестя Духа Святого на Церкву. Цими словами священник просить Бога зігріти Дар Божий Духом Святим. При цьому священнодійстві хор співає *«Причастен...»*, а священнослужителі причащаються.

Приготовившись до причастя Святих Тайн, священник, узявши в праву руку нижню частину, що лежить на дискосі із зображенням ХС, Тіло Христове, і підклавши під неї ліву руку, за настановою святого Кирила Єрусалимського, наче зробив Престол безсмертному Цареві царів і Господу слави. Промовляючи молитву святого Іоана Золотоустого: *«Вірую, Господи, і визнаю...»*, священник сповідує, що Христос є воістину Син Бога Живого, що прийшов у світ грішників спасти; що Дари є істинним Тілом Його і Кров'ю, та просить відпущення своїх гріхів, щоб причастя Святих Тайн було на зіцлення його душі і тіла, і причащається. Тоді тричі п'є з чаші Божественну Кров і кожний раз тихо промовляє до триіпостасного Єдиного Божества: *«В ім'я Отця: Святий Боже! В ім'я Сина: Святий Кріпкий! В ім'я Духа Святого: Святий Безсмертний, помилуй нас»*. Цілує чашу і промовляє слова пророка Ісаї: *«Це торкнулося вуст моїх, і відніме беззаконня мої, і гріхи мої очистить»* (Іс. 6: 7). Як пророк Ісаї був упевнений, що через торкання таємничого розпаленого вугілля очистилось все його єство, так і ми, причастившись Божественного Тіла і Крові і торкнувшись устами чаші, повинні твердо вірити, що отримуємо в Таїнстві цьому очищення наших гріхів.

Причастившись, священник читає подячну молитву святого Іоана Золотоустого: *«Дякуємо Тобі, Владико Чоловіколюбний...»*, – і, сповідуючи воскресіння Христове, читає: *«Воскресіння Христове бачивши...»*, *«Світися, світися, Новий Єрусалиме...»* і *«О Пасхо велика і найсвятіша...»*⁶⁵.

Для причастя вірних священник роздроблює на малі часточки частини НІ, КА і кладе до святої чаші. Перед їхнім причастям він виходить з чашею до людей і промовляє: *«Зі страхом Божим і вірою приступіть!»*⁶⁶. Потрібно звернути увагу, що в давніх рукописах і в нинішніх грецьких служебниках виголос *«... і вірою і любов'ю приступіть»* у слов'янських текстах слово *«і любов'ю»* опущено⁶⁷.

⁶⁴ Там же. С. 140.

⁶⁵ Служебник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 143-144.

⁶⁶ Там же. С. 145.

⁶⁷ Архиепископ Аверкий. Литургия. Посмертное издание под редакцией Архиепископа Лавра, 2000. С. 301.

Явлення Святих Дарів народу означає явлення Самого Ісуса Христа апостолам після воскресіння. Християни з благоговінням вклоняються Святим Дарам, як Самому Ісусові Христу, і співають: *«Благословен, Хто йде в ім'я Господнє... Бог Господь і явився нам»* (Пс. 117, 26-27).

Священник читає вірним молитву святого Іоана Золотоустого перед причастям і причащає їх.

Св. Єфрем (Сирін) у «Слові про животворящі Тайни» так навчає:

«Приступаючи, христолюбці, приймаємо страшне це причастя не як від чоловіка або від священника, але як від самого цього Серафима, з огняної тої ложки (ложки), яку бачив Ісая: так приймаємо Плоть цю Святу! Як вустами нашими проникши до ребра Господнього і н'ємо з нього: так приймаємо животворчу цю Кров»⁶⁸.

Після причастя вірних священник висипає з дискоса в чашу часточки, вибрані за святих, за живих і померлих, і промовляє: *«Омий, Господи, гріхити, що тут поминалися, Кров'ю Твоею Чесною, молитвами святих Твоїх»⁶⁹.* Це робиться, щоб святі через найближче поєднання з Богом возрадувалися живою і великою радістю на Небесах; щоб живі і мертві, обмившись Пречистою Кров'ю Божого Сина, успакували відпущення гріхів і життя вічне. Коли ми причащаємось Тіла і Крові Христової, тим самим звершуючи Тайнство погребіння Його, Він сходить нетлінною Плоттю Своєю в утроби наші, як у гріб. Потім воскресає в нас і нас животворить Собою.

«Хто їсть Мою Плоть і п'є Мою Кров, має життя вічне, і Я воскрешу його в останній день... Хто їсть Мою Плоть і п'є Мою Кров, у Мені перебуває і Я в ньому... Я живу Отцем, – так і той, хто їсть Мене, житиме через Мене» (Ін 6: 54-57), –

запевняє нас Спаситель. Це показують як попередні, так і наступні дії Літургії. Піднесення Святого Хліба в час виголошу «Святеє святим» знаменує Його піднесення на Хрест; роздроблення Агнця на частини – Його страждання на Хресті. Його погребіння, поховання і воскресіння звершується в нас причастям Тіла Його і Крові. Його вознесення на небо згадується через віднесення Дарів з престолу на жертovníк.

Після цього священник просить спасіння і благословення від Бога вірним, благословляє їх і виголошує богонатхненну молитву: *«Спаси, Господи, людей Твоїх і благослови насліддя Твоє»* (Пс. 27: 9).

⁶⁸ Дмитревский И. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. С. 279.

⁶⁹ Службеник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 147.

Хор співає радісну пісню: *«Ми бачили Світло істинне...»*, взяту з богослужбових духовних текстів святої П'ятдесятниці.

Священник тричі кадить Святі Дари і тричі промовляє пророчі слова Вознесінню Господньому: *«Вознесися на небеса, Боже, і по всій землі слава Твоя»* (Пс. 56: 6, 12)⁷⁰. Узнявши чашу, робить нею знак хреста над антимином і про себе промовляє: *«Благословен Бог наш»*; повернувшись до пастви, благословляє її чашею з Дарами, виголошуючи: *«Завжди, нині, і повсякчас, і навіки віків»*. Вірні відповідають: *«Амінь»*, священник відносить Дари на жертовник. У цьому виголосі міститься обітниця Самого Спасителя, що Він завжди нерозлучно буде перебувати з вірними.

Учителі Церкви у священнодійстві перенесення Святих Дарів з престолу на жертовник вбачають образ вознесіння Господнього. Як Ісус Христос, вознісшись на небо, став невидимим для учеників, так і тут через перенесення Дарів на жертовник Він стає невидимим для очей народу, що при виголосі слів *«Завжди, нині...»* поклоняється Йому, як і апостоли, коли Він вознісся з Оливкової гори (Єлеонської), і хор виголошує радісно: *«Амінь!»*. На цьому закінчуються всі священнодійства щодо причастя Святих Дарів.

Під час переносу на жертовник Святих Дарів хор від імені причасників співає подячну пісню Василя Великого: *«Нехай повні будуть уста наші похвалою Тобі, Господи...»*⁷¹, якою просять Бога про збереження їх у святині цілими і непорочними, щоб увесь день навчатися правди Його, тобто з благоговінням роздумувати про Його премудрість, силу, доброту і людинолюбство, які вони споглядають вірою у священнодійствах Євхаристії.

Священник, спонукаючи людей до всезагальної подяки за прийняті Святі Тайни, виголошує малу подячну екстенію: *«Станьмо побожно...»*. У ній даються найвеличніші найменування Святим Дарам, щоб показати причасникам, яких величних Дарів сподобилися вони від Господа, і таким чином заохотити їх до сердечної ревної подяки Богові. У першому проханні Дари причастя називаються *«Божественними, Святими, Пречистими, безсмертними, небесними»* Христовими Тайнами; тому що під чуттєвим їх під виглядом причащаємося ми невидимо Плоти Його – *«Цей і є хліб, який зійшов з небес... хто їсть цей хліб, житиме повік»* (Ін 6: 58), та дорогоцінної Крові Христа – *«... як непорочного і чистого Агнца»* (1 Петр. 1: 19); – *«і животворчі страшини Христові Тайни»*, що є джерелом вічного життя; *«єдиний, Який має безсмертя і живе в неприступному світлі»* (2 Тим. 6: 16); *«Сам даючи усьому життя і дихання, і все»* (Діян. 17: 25). Христові Тайни страшні, тому що *«... хто їстиме хліб цей або питиме чашу Господню недостойно, винний буде*

⁷⁰ Служебник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 147.

⁷¹ Служебник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 148-149.

супроти Тіла і Крові Господньої. Нехай же випробує себе людина» (1 Кор. 11: 27-28). Таким чином, причастя Христових Тайн не є бездієвим: коли ми духовно підготовлені через покаяння, сповідь і достойно з чистою совістю причащаємось, нам дарується спасіння. А коли без покаяння, у тяжкому гріховному стані, причащаємось нас чекає осудження: «Страшно впасти в руки Бога Живого!» (Євр. 10: 31; 12: 29; Пс. 93: 1).

Оскільки Літургія вже закінчується, то перш ніж християни вийдуть з храму, Церква через священника в другому і останньому проханні подячної ектенії повеліває вірним просити ще від Господа заступництва, щоб увесь нинішній день вони провели в мирному благому стані і віддаленні від усякого гріха. Священник підносить моління їхнє до Бога і схиляє Його до подаяння їм святості життя. Священник, як і на початку Літургії, чинить Євангелієм знак хреста над антимінсом, виголошуючи: «*Бо Ти єси освячення наше, і Тобі славу возсилаємо, Отцю, і Сину, і Святому Духові, нині, і повсякчас, і навіки-віків*»⁷². Цей виголос свідчить, що Бог у Пресвятій Тройці – єдине джерело нашого освячення.

Ці подячні молитви встановлені Церквою, за свідченням святого Іоана Золотоустого, на знак наслідування божественного псалмоспіву апостолів разом із Спасителем після закінчення Тайної вечері: «*І, проспівавши, пішли на гору Оливну*» (Мф 26: 30).

Священник, підготовляючи присутніх до виходу з церкви, виголошує: «*З миром вийдемо*». Цей виголос є звичайним закінченням усіх молитовних зібрань у всіх давніх літургіях апостольських, Якова, брата Господнього⁷³, апостола Петра та інших⁷⁴. Священник виходить з вівтаря за амвон і голосно читає заамвонну молитву Василя Великого: «*Господи, Ти благословляєш тих, що Тебе благословляють...*»⁷⁵. Ця молитва є коротким повторенням усіх найголовніших і дуже важливих молитовних прохань, рівно ж і молитов Божественної Літургії, особливо прочитаних священником таємно, нечутно для пастви.

Після закінчення заамвонної молитви хор співає тричі. «Нехай буде благословенне ім'я Господнє віднині і довіку»⁷⁶. Священник таємно читає молитву на споживання Святих Дарів. Дяк читає 33-й псалом. Під час читання священник виходить з вівтаря і роздає антидор вірянам, які не причащалися.

⁷² Службеник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 149.

⁷³ Писання Мужів Апостольських. Літургійна спадщина ранньої Церкви. Ч. 2. Чернівці: Видавництво Чернівецької єпархії, 2011. С. 54.

⁷⁴ Дмитриевский И. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. С. 286.

⁷⁵ Службеник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 150.

⁷⁶ Там же.

Звичай роздавати антидор існує з того часу, коли ревність вірних ослабла, і вони перестали причащатись за кожною Літургією, як це було в перші віки християнства. Взамін причастя вірним, які не приймали їжу, стали давати антидор. Після закінчення 33-го псалма священник рукою благословляє вірних і промовляє: *«Благословення Господнє на вас...»* (Пс. 128: 8).

Хор співає: *«Амінь»*.

Священник або архієрей висловлює славу і подяку Спасителю Христу, іменує Його надією нашою (1 Тим. 1: 1), виголошує: *«Слава Тобі, Христе Боже, надія наша, слава Тобі»*⁷⁷.

Хор від імені всього народу підтверджує подяку священника, однодушно виголошуючи звичайне славослів'я з молінням Богу *«Слава Отцю, і Сину, і Святому Духові...»* та *«Господи помилуй»* (тричі) і просить у священника посліднього напутнього благословення.

Літургія завершується відпустом – священник повертається до народу і з хрестом у руках промовляє молитву до Христа Спасителя, істинного Бога нашого, щоб Він послав їм усі блага не за грішні людські молитви, не за слабкі наші добродійства, а за клопотаннями, молитвами Божої Матері і святих угодників: *«Христос Істинний Бог наш, молитвами Пречистої Своєї Матері, ... і всіх святих, помилуй і спасе нас, бо Він Благий і Чоловіколюбний»*⁷⁸.

Висновки. Підсумовуючи догматичне і таємниче тлумачення Літургії, дуже важко обмеженою людською мовою описати ширину і висловити глибину сокровених Божественних дій на Богослужінні, які сягають у неосяжну вічність. Оскільки Літургія має видиму обрядову сторону, коротко можна сказати наступне. Літургія як видимо-духовний організм має Божественне походження, розвивалась у залежності від церковних потреб, викликів та історичних обставин. Сучасна Літургія, незважаючи на історичну трансформацію, в основних євангельських обрядах, догматичному вченні відповідає апостольським Богослужінням. Літургія невід'ємна, порою найважливіша складова Церкви – Тіла Христового. Зібрання вірних, священства на служіння Богові, священнодійство відбувається видимо за участі невидимих небожителів, святих ангелів і Самого Бога у Святій Тройці. Богослужіння втілило в себе прощства, спасенні події з життя та діяльності Христа: Його народження, проповідь Євангелія, чудеса, безкровну жертву, добровільні страждання і смерть за гріхи людства, сходження душею в пекло, воскресіння і вознесення на небо, а також сходження Святого Духа на апостолів і первинну Церкву.

У першій частині Літургії, «приношення», через священнодійство, виголошування пророцтв при підготовці святого Агнця для Євхаристії

⁷⁷ Там же. С. 151.

⁷⁸ Служебник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 152.

та поминання святих Небесної і земної Церкви таємничо зображується Голгофська Жертва Христа. Практично розкривається догмат викуплення людського роду.

У другій частині Літургії, «оголошених», священнодійство просвітлює людей духом Божественної премудрості через служіння і слухання Слова Божого, таємниче але реальне явлення Христа народу і Його проповідь Євангелія. Проповідується догмат про втілення Сина Божого, Його Боголюдськість та спасенницьку місію.

У третій, найважливішій, частині Літургії вірних у видимому священнодійстві здійснюється: таємничий вхід Господній у супроводі архангелів у храм принести Себе в безкровну жертву Богові Отцю за гріхи людства; сповідання вірними в Символі віри всіх догм православного віровчення: Первосвященник Христос здійснює Таїнство Євхаристії, а Дух Святий освячує хліб у Тіло і вино в Кров Господню: причастя кліру та вірних і подяка Богові.

Таким чином, священнодійство Літургії – це живий реальний процес спілкування вірних і духівництва через молитву з Богом і небесною Церквою. Відбувається синергія співпраці людини з Творцем. Духівництво і вірні через свої молитви, співи підносять Святій Трійці славослів'я, подяки, прохання, сповідання. Святі небожителі поєднують людські моління зі своїми і підносять Всевишньому. Кожен виголос священника, прочитана тайно молитва закінчується прославленням і сповіданням догми Святої Трійці. Господь у відповідь дарує вірним дорогоцінні Дари і запевняє всіх: «Хто їсть Мою Плоть і п'є Мою Кров, у Мені перебуває, і Я в ньому... житиме через Мене» (Ін 6: 56-57). Таким чином, у священнодійстві вірні та духівництво отримують від Бога благодатну новизну, мир і радість у Духові Святому.

Список джерел і літератури:

1. *Біблія*. Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту. К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. 1416 с.
2. *Настольная Книга Священнослужителя*. Т. 1. Москва: Издательский отдел Московского Патриархата, 1992. 704 с.
3. *Архиепископ Аверкий*. Литургика. Посмертное издание под редакцией Архиепископа Лавра, 2000. 525 с.

Догматичні аспекти Божественної Літургії св. Іоана Золотоустого. Частина третя.

4. *Никольский Константин, протоиерей.* Руководство к изучению Богослужения Православной Церкви. Киев: Издательство имени святителя Льва, папы Римского, 2008. 328 с.
5. *Дмитревский Иван.* Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. 464 с.
6. *Писання Мужів Апостольських.* Літургійна спадщина ранньої Церкви. Ч. 2. Чернівці: Видавництво Чернівецької єпархії, 2011. 643 с.
7. *Епископ Серафим Звездинский.* Хлеб Небесный. Проповеди с толкованием о Божественной Литургии. Свято-Успенская Почаевская Лавра, 2013. 94 с.
8. *Вепрук Василь, протоієрей.* Догматичне богослів'я: навчальний посібник. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2012. 516 с.
9. *Службеник.* Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. 262 с.
10. *Христианство. Энциклопедический словарь.* Том 2. Москва. Научное издательство «Большая Российская энциклопедия», 1995. 670 с.

References:

1. *Bible.* The Old and New Testament Scriptures. (2007). Kyiv: Vydannia Kyivskoi Patriarkhii UPTs KP [in Ukrainian].
2. *The Cleric's Desk Book.* (1992). T. 1. Moskva: Yzdatelskyi otdel Moskovskoho Patryarkhata [in Russian].
3. *Arkhyepyskop Averkyi.* (2000). Liturgy. Posmertnoe yzdanye pod redaktsyei Arkhyepyskopa Lavra [in Russian].
4. *Nykolskyi Konstantyn, protoyerei.* (2008). A Guide to the Study of Orthodox Church Worship. Kyev [in Russian].
5. *Dmytrevskyi Yvan.* (2009). A historical, dogmatic and mysterious explanation of the Divine Liturgy. M.: Obshchestvo sokhraneniya lyturhycheskoho nasledyia [in Russian].
6. *The scriptures of the Men of the Apostles.* The liturgical heritage of the early Church. (2011). Ch. 2. Chernivtsi: Vydavnytstvo Chernivetskoi yeparkhii [in Ukrainian].
7. *Epyskop Serafym Zvezdynskyi.* (2013). Bread of Heaven. Propovedy s tolvovanyem o Bozhestvennoi Lyturhyi. Sviato-Uspenskaia Pochaevskaia Lavra [in Russian].
8. *Vepruk Vasyl, protoiieri.* (2012). Dogmatic Theology: a tutorial. Ivano-Frankivsk: Symfoniia forte [in Ukrainian].
9. *Missal.* (2011). Chastyna persha. Kyiv: Vydavnychiy viddil UPTs KP [in Ukrainian].
10. *Christianity. Encyclopedic Dictionary.* (1995). Tom 2. Moskva. Nauchnoe yzdatelstvo «Bolshaia Rossyiskaia entsyklopedyia» [in Russian].